

HANNA KONOPKA (Białystok)

ZAGADNIENIA INTEGRACJI EUROPEJSKIEJ W EDUKACJI HISTORYCZNEJ I OBYWATELSKIEJ

Edukacja europejska jest od kilku już lat nieodłącznym elementem dążeń Polski do integracji z Unią Europejską. Proces edukacji europejskiej powinien obejmować jak najszersze kręgi. Podmiotem szczególnej troski w tym zakresie są zwłaszcza dzieci i młodzież. Wielu nauczycieli w Polsce uważa edukację europejską za część edukacji obywatelskiej. Odmienne sprawa przedstawia się w krajach Europy Zachodniej. Nauczyciele w państwach UE nie rozróżniają tych dwóch pojęć. Z uwagi na ugruntowanie świadomości zintegrowania we wspólnotowych instytucjach, edukacja obywatelska nie wymaga dodatkowo przymiotnika „europejska”. W większości państw UE edukacja europejska nie stanowi odrębnego przedmiotu ani ścieżki edukacyjnej. W niektórych krajach (Szkocja, Austria) edukacja europejska ujęta jest jednak w programach nauczania. Zróznicowanie to wynika z pozostawienia w gestii władz państwowych całokształtu problematyki oświatowej.

Tematyka europejska podejmowana jest w szkołach polskich głównie na lekcjach wiedzy o społeczeństwie, historii, geografii, języka polskiego i języków obcych. Coraz częstsza jest także praktyka wprowadzania tematyki europejskiej w formie międzyprzedmiotowej. Wiedza europejska przekazywana jest zgodnie z podstawą przedmiotową. Pomocne w tym zakresie są wojewódzkie placówki doskonalenia nauczycieli, przygotowujące konspekty do lekcji. Również nauczyciele samodzielnie przygotowują odpowiednie opracowania wykorzystywane w ramach swoich przedmiotów.

Zapewne z tych powodów, w maju 1996 r. powołana została przez ministra edukacji narodowej, prof. Jerzego Wiatra, Rada ds. Edukacji Euro-

pejskiej¹. Powołanie Rady, będącej organem doradczym ministra edukacji narodowej, stanowiło reakcję na samorządne inicjatywy: tworzenie specjalizacji w zakresie studiów europejskich w szkołach wyższych, wprowadzanie zajęć z problematyki europejskiej w szkołach podstawowych i średnich, podejmowanie w szkołach różnorodnych akcji środowiskowych – klubów europejskich, konkursów, nawiązywanie kontaktów z rówieśnikami w krajach UE. W ramach Rady wyłoniono m.in. grupę roboczą ds. ścieżki edukacyjnej.

W początkowym okresie działania, w 1996 r., Rada zainicjowała przeprowadzenie w szkołach zajęć pilotażowych z problematyki europejskiej z wykorzystaniem specjalnego pakietu edukacyjnego *Europa na co dzień*². Podjęto równocześnie zabiegi mające na celu otoczenie opieką nauczycieli prowadzących zajęcia z problematyki europejskiej, przygotowanie systemu ich doksztalcania na kursach i studiach podyplomowych. Od kilku lat rozwijane są w Polsce „studia europejskie”. Studia europejskie, występujące pod różnymi nazwami, prowadzone są obecnie w Polsce na około 100 uczelniach państwowych i prywatnych, na studiach wszystkich typów: licencjackich, magisterskich, podyplomowych oraz doktoranckich w trybie dziennym, zaocznym i wieczorowym. Programy „europeistyki” są zróżnicowane, zazwyczaj mają charakter ogólny, obejmują szeroką wiedzę z zakresu prawa, administracji i gospodarki europejskiej, a także historii procesu integracji³.

Formy i kierunki kształcenia nauczycieli w państwach Unii Europejskiej ustala indywidualnie każde państwo członkowskie. W polityce oświatowej przyjęty jednak został model nauczyciela lansowany przez UE. Zgodnie z tym modelem nauczyciel powinien: posiadać wykształcenie akademickie, być kreatywnym i otwartym na wiedzę oraz zdolnym kształtować te umiejętności u swoich uczniów, wykazywać zapałowanie do swojej pracy, szybko i racjonalnie reagować na to, co postępowe i twórcze, stale do-

¹ Rada powołana została na 3-letnią kadencję z inicjatywy środowisk akademickich i Polskiej Rady Ruchu Europejskiego. Pierwszym przewodniczącym Rady był prof. Jan Ciechanowski, a następnie senator Andrzej Wielowiejski. Szerzej: *Informacja o działalności Rady ds. Edukacji Europejskiej (organu doradczego Ministra Edukacji Narodowej) w latach 1996–2001*, <http://www.men.waw.pl/oswiata/istotne/pos-rad2.htm> 21.08.2001.

² *Europa na co dzień. Podręcznik nauczyciela. Podręcznik ucznia*, Program PHARE – SIERRA PEIE, pakiet finansowany ze środków Unii Europejskiej, Warszawa 1997. Także: *Europa – twoja długoterminowa lokata. Scenariusze lekcji dla liceów*, pod red. B. Łubny-Krolik i M. Sielatyckiego, Warszawa 1998.

³ Szerzej: *Studia europejskie w Polsce*, UKIE, Warszawa 2002.

skonać swe umiejętności zawodowe. Unia kładzie duży nacisk na kształcenie ustawiczne nauczycieli. Jest ono realizowane w centrach doskonalenia zawodowego (Dania, Grecja, Belgia), w centrach kształcenia wczesnoszkolnego (Francja, Luksemburg) i w macierzystych placówkach oświatowych. Przygotowanie kadry pedagogicznej odbywa się na różnych szczeblach: wyłącznie uniwersyteckim (Hiszpania, Grecja i Irlandia), w specjalistycznych instytutach i szkołach pedagogicznych (Włochy i Luksemburg), na poziomie uniwersyteckim uzupełnionym kilkumiesięczną praktyką pedagogiczną (w pozostałych krajach UE). W obrębie Unii model kształcenia i doskonalenia zawodowego nauczycieli dostosowany jest do specyficznych warunków każdego państwa i obowiązującego na danym terenie systemu oświaty.

Integracja z Unią Europejską niesie dla nauczycieli polskich nowe szanse i wyzwania. Podstawowe kierunki rozwoju zawodowego nauczycieli wyznaczyła reforma systemu edukacji w Polsce⁴. Celem tej reformy jest zapewnienie takiego poziomu wykształcenia, który pozwoliłby po okresie przejściowym swobodnie podejmować pracę w szkołach na terenie Unii Europejskiej. Ustawa z dnia 18 lutego 2000 r. o zmianie ustawy Karta Nauczyciela oraz o zmianie niektórych innych ustaw wprowadziła dla nauczycieli obowiązek uzupełnienia wykształcenia do poziomu uniwersyteckiego do roku 2006. Reformowany system oświaty zawiera także wytyczne dotyczące kształcenia ustawicznego. Spełnienie tych warunków powinno doprowadzić do tego, że Polska w zakresie edukacji dorówna standardom jakościowym UE. Pomocą w osiągnięciu wyżej wymienionych standardów może być udział w programach edukacyjnych Unii Europejskiej dostępnych dla Polski.

Problematyka europejska podejmowana jest także podczas zajęć pozalekcyjnych organizowanych w szkołach i poza nimi. Są to m.in. **Dni Europy**, **Dzień Unii Europejskiej**, **szkolne debaty europejskie**, gazetki i audycje radiowe, wystawy, targi i kiermasze, kawiarenki i kuchnie narodowe, turnieje tańców narodowych itp.

Coraz większą popularność zyskuje wśród nauczycieli i uczniów nawiązywanie i wzbogacanie kontaktów z kolegami z zagranicy za pomocą Internetu. Tą drogą redagowane są np. wspólne lekcje europejskie. Tak nawią-

⁴ Szerzej m.in.: *Reforma programów szkolnych w perspektywie integracji europejskiej w Polsce i Niemczech*, w: *Transformacja w oświacie a europejskie perspektywy*, pod red. W. Hörnera i M. S. Szymańskiego, Warszawa 1998, s. 81 i n.

zywane kontakty międzyszkolne i międzyklasowe bywają punktem wyjścia do wymiany młodzieży szkolnej i nauczycieli w ramach europejskich programów edukacyjnych: „Sokrates”, „Leonardo da Vinci” i „Młodzież 2000”⁵.

Rozwinięciem „lekcyjnej” edukacji europejskiej są **szkolne kluby europejskie**. Są one z założenia formą współpracy nauczycieli i uczniów na rzecz upowszechniania i rozwijania wiedzy o Europie⁶. Formuła klubów, zakres, forma i tematyka ich działania zależy od inwencji uczestników. Rozmach działania klubów europejskich zależy zwłaszcza od ich uczestników. Kluby współpracują z wieloma podmiotami zainteresowanymi problematyką europejską: kuratoriami oświaty, lokalnymi władzami administracyjnymi i samorządowymi, placówkami oświatowymi, kulturalnymi i innymi partnerami. Kluby mogą być także uczestnikami wspomnianych wyżej programów.

W okresie przygotowań do reformy oświaty, w latach 1997–1998, przygotowany został projekt międzyprzedmiotowej ścieżki **edukacja europejska**. Znalazł on odbicie w podstawie programowej kształcenia ogólnego⁷. Okres poprzedzający wdrożenie reformy oświaty oraz kolejne lata jej realizacji to czas, gdy Rada uczestniczyła w opiniowaniu programów zajęć ścieżki **edukacja europejska** w gimnazjum.

Rozporządzenie MEN z 15 lutego 1999 r. w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego zakłada następujące cele edukacyjne: 1. Określenie miejsca i roli Polski i Polaków w integrującej się Europie. 2. Rozwijanie tożsamości europejskiej budowanej na gruncie miłości do małej i wielkiej ojczyzny. 3. Ukazywanie procesu integracji jako środka prowadzącego do przyspieszenia transformacji ustrojowej i osiągnięcia warunków do długofalowego rozwoju kraju. Zadania szkoły sformułowano następująco: 1. Ukazanie za-

⁵ Szerzej: *Unijne programy edukacyjne*, w: *Szkola: edukacja europejska*, pod red. J. Kropiwnickiego, Jelenia Góra 2001, s. 73 i n.; *Przewodnik po programie MŁODZIEŻ*, Warszawa 2000. Przewodnik przygotowany został przez Narodową Agencję Programu MŁODZIEŻ, będącą częścią Fundacji Rozwoju Systemu Edukacji. Program przeznaczony jest dla młodych ludzi w wieku 15–25 lat. Bazuje na doświadczeniach Programu MŁODZIEŻ DLA EUROPY (*Youth for Europe*) oraz WOŁONTARIATU EUROPEJSKIEGO (*European Voluntary Service*). Także: *Unijne programy dla młodzieży*, Białystok b.r.w.

⁶ Idea szkolnych klubów europejskich zrodziła się w Portugalii. Upowszechniona przez Radę Europy idea ta trafiła do Polski w latach 90-tych. Szerzej m.in.: *W szkolnych klubach europejskich*, w: *Szkola: edukacja...*, s. 246 i n.; *Szkolne kluby europejskie*, UKIE, Warszawa 2002; *Szkolne kluby europejskie*, Białystok, b.r.w.

⁷ Por.: *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dn. 15 lutego 1999 r. w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego*, DzU RP nr 14, z dn. 23 lutego 1999 r., poz. 124, s. 583 i n.

sad funkcjonowania najważniejszych organizacji europejskich. 2. Zapoznanie z celami, podstawami ustrojowymi i instytucjonalnymi Unii Europejskiej. 3. Wskazanie konkretnych form i możliwości współpracy młodzieżowej oraz uczestnictwa w życiu publicznym zintegrowanej Europy. Przewidywane osiągnięcia sformułowano następująco: 1. Rozumienie procesów integracyjnych zachodzących w Europie. 2. Wyjściowa postawa otwartości i dialogu, wznosząca się ponad uprzedzenia i stereotypy etniczne. 3. Znajomość najważniejszych instytucji europejskich. 4. Przykłady umiejętności potrzebnych w nawiązaniu współpracy europejskiej na poziomie indywidualnym, grupowym i państwowym. 5. Przyczynianie się do powstawania świadomości: „jestem Polakiem, więc jestem Europejczykiem”⁸.

Wydarzenia wiosny i lata 1999 r., newralgicznego okresu wdrażania reformy oświaty, wymagają kilku zdań komentarza. Sześć miesięcy dzielące termin opublikowania rozporządzeń MEN z 15 lutego 1999 r. i rozpoczęcie pierwszego roku szkolnego w zreformowanej szkole, tj. 1 września tegoż roku, był czasem, gdy autorzy i wydawcy (w większości prywatni) zmuszeni zostali do skrajnego pośpiechu w tworzeniu stosownych programów nauczania. Sporo czasu i starań pochłaniała procedura opiniowania i ministerialnego akceptowania tychże programów. Na szczęście druk, przy ówczesnym stanie poligrafii, nie opóźniał ich publikacji. Otwartą pozostawała natomiast kwestia skuteczności dotarcia na czas z programem nauczania do zainteresowanych nauczycieli. Ilustracją czasochłonności wspomnianej procedury niech będzie przykład programu autorskiego Ewy Repsch, który uzyskał dopuszczenie do użytku szkolonego dopiero w końcu listopada 1999 r., a wydrukowany zo-

⁸ *Ibidem*. Zgodnie z podstawą programową edukacja europejska powinna zawierać następujące treści: 1. Polska w Europie. Przykłady najważniejszych wzajemnych związków między Polską a innymi państwami europejskimi w przeszłości. 2. Zasada ładu europejskiego opartego na wspólnej, historycznej podstawie cywilizacyjnej: filozofii greckiej, prawie rzymskim i Biblii. 3. Twórcy Wspólnot Europejskich: R. Schuman, A. de Gasperi, K. Adenauer i inni. 4. Cele i założenia Wspólnot Europejskich. Krótka historia traktatów. 5. Wielość koncepcji rozwoju Unii Europejskiej. 6. Rada Europejska, Rada Unii Europejskiej, Komisja Europejska, Parlament Europejski, Europejski Trybunał Sprawiedliwości, Trybunał Rewidentów Księgowych. 7. Jednolity Rynek Europejski (swobodny przepływ osób, towarów, kapitału i usług). Waluta europejska. 8. Polityka edukacyjna UE: między odrębnością programową i formami współdziałania. Program współpracy i wymiany młodzieży. Wymienialność dyplomów. Nauka języków obcych. 9. Proces integracji Polski z UE. Procedury negocjacyjne. Koszty i korzyści wynikające z członkostwa w Unii Europejskiej dla polskiego obywatela. 10. Bezpieczeństwo europejskie. NATO, OBWE, ONZ. 11. Rada Europy. 12. Grupa Wyszehradzka. Inne organizacje regionalne. 13. Prawa człowieka. 14. Duchowy wymiar wspólnoty europejskiej (przesłanie Jana Pawła II).

stał w roku 2000⁹. Mniej więcej w tym samym czasie powstało jeszcze kilka programów autorskich i propozycji programowo-metodycznych¹⁰.

Jako przykład działań trwających znacznie dłużej przytoczyć można Zestaw: program nauczania, poradnik metodyczny dla nauczyciela i podręcznik przygotowany przez Krzysztofa Ruchniewicza pod wspólnym tytułem: *Edukacja europejska. Europa daleka czy bliska?*¹¹

Przygotowywanie programów nauczania ścieżki edukacyjnej dla szkół ponadgimnazjalnych odbywało się w znacznie lepszych warunkach, gdyż autorzy dysponowali znacznie większą ilością czasu. Jako przykład takiego programu wymienić można pracę Jana Borkowskiego i Ewy Repsch¹².

Wyciąg z czasem, a także z konkurencją na wolnym wszakże rynku programów, podręczników i innych materiałów pomocniczych, nie dotyczył wyłącznie programów. Podobna procedura dotyczyła przygotowania podręczników, przewodników metodycznych itp. W rzeczywistości czas dany przez MEN autorom, wydawcom, ministerialnym recenzentom i urzędnikom, dru-

⁹ E. Repsch, *Edukacja europejska. Gimnazjum. Autorski program nauczania dopuszczony do użytku szkolnego przez Ministra Edukacji Narodowej. Numer dopuszczenia DKW-4014-299/99*, Wrocław 2000. Na marginesie dodajmy, że Autorka była w tym czasie pracownikiem MEN.

¹⁰ H. Kurzydło, *Program kursu doskonalącego szkolnych liderów edukacji europejskiej*, J. Korzeniowski, J. Usowicz, *Autorska koncepcja realizacji ścieżki edukacyjnej „edukacja europejska”*; A. Teuchman-Kandut, *Przykładowe scenariusze zajęć z języka polskiego poświęcone problematyce Europejskiej oraz Propozycje Kłodzkiego Towarzystwa Oświatowego* (pochodzące z pierwszego zeszytu serii *Od Europy do Europy przez Europę* – H. K.), w: *Edukacja europejska w zreformowanej szkole*, pod red. S. Bednarka, Wrocław 2000, s. 210 i n.

¹¹ K. Ruchniewicz, *Edukacja europejska. Europa daleka czy bliska. Gimnazjum. Program nauczania dopuszczony do użytku szkolnego przez MENiS, wpisany do wykazu programów nauczania pod numerem DOKS-4014-15/02*, Warszawa-Wrocław 2002; tegoż, *Edukacja europejska. Europa daleka czy bliska. Gimnazjum. Poradnik metodyczny do programu nauczania ścieżki edukacyjnej dla gimnazjum (program dopuszczony do użytku szkolnego przez MENiS, nr DOKS-4014-15/02)*, Warszawa-Wrocław 2002; tegoż, *Edukacja europejska. Europa daleka czy bliska. Podręcznik dla gimnazjum*, Warszawa-Wrocław 2002. Do programu dołączony jest gratisowy CD. Zestaw uzupełnia *Atlas. Historia i przyszłość integracji europejskiej (gimnazjum)*, Wrocław 2002 oraz kilkanaście map i plansz dydaktycznych. Komplet ten został wydany przez Polskie Przedsiębiorstwo Wydawnictw Kartograficznych im. Eugeniusza Rommiera SA. Zapewne z tego powodu w przewodniku zaleca się wykorzystywanie podczas lekcji różnych wydawnictw kartograficznych PPWK. Ponadto przewodnik, a zwłaszcza podręcznik, zawiera wiele mapek przygotowanych z wielką starannością.

¹² J. Borkowski, E. Repsch, *Edukacja europejska. Liceum ogólnokształcące. Liceum profilowane. Technikum. Autorski program nauczania ścieżki edukacyjnej „Edukacja europejska” dopuszczony do użytku szkolnego przez Ministra Edukacji Narodowej i Sportu. Numer dopuszczenia DOKS-4015-226/02*, Wrocław 2002.

karzom i kolporterom był skrócony do trzech miesięcy, gdyż nauczyciele już w czerwcu zobowiązani byli wskazać wybrane przez siebie podręczniki na zbliżający się rok szkolny 1999/2000. Doprowadziło to wiosną i latem 1999 r. do stanu, który trudno inaczej nazwać jak chaotyczny wyścig z czasem i konkurentami¹³. Dalekosiężne skutki specyficznego, delikatnie rzecz ujmując żywiołowego, urynkowania produkcji i sprzedaży podręczników odczuwamy do dzisiaj. Skutkiem tej mającej wówczas miejsce patologii są „pozamerytoryczne” przesłanki wyboru podręczników przez nauczycieli¹⁴.

Ta nienormalna sytuacja w stosunkowo niewielkim stopniu dotknęła nauczycieli zajmujących się edukacją europejską, gdyż już wówczas mieli do dyspozycji coraz więcej materiałów informacyjnych dotyczących UE, w tym wspomniany wyżej pakiet edukacyjny, a ponadto mogli pierwszy rok reformy po prostu „przeczekać”, przekładając realizację ścieżki **edukacja europejska** na następny rok szkolny. Dodajmy na marginesie, że okoliczności przygotowywania i wdrażania reformy oświaty w 1999 r. oraz towarzyszące jej problemy stanowią wdzięczny temat do badań, który powinni podjąć historycy, w tym i dydaktycy historii.

Edukacja europejska w szkołach średnich, podobnie zresztą jak i analogiczna ścieżka przedmiotowa w gimnazjum, stanowi przykład nader specyficznego przedmiotu. Podchodząc do sprawy formalnie, wydawać się może, że jest to przedmiot jak każdy inny. Wskazany w tytule niniejszego wystąpienia problem związków edukacji europejskiej z edukacją historyczną i obywatelską, tezę tę zdaje się potwierdzać. Uważam jednak, że jest to tylko dość powierzchowne odczytanie. **Edukacja europejska** wymaga moim zdaniem zasadniczo innego podejścia zarówno do treści historycznych, jak i obywatelskich, do których winniśmy odwoływać się w prowadzeniu tego przedmiotu. Świadomie użyłam tu zwrotu „prowadzenie”, a nie „naucza-

¹³ „Wyścig z czasem” był m.in. powodem, iż udało mi się doprowadzić do końca prace nad przygotowaniem jednego z pierwszych podręczników do tego przedmiotu dopiero przed rozpoczęciem kolejnego roku szkolnego 2000/2001: H. Konopka, *Edukacja europejska. Ścieżka edukacyjna dla gimnazjum*, Warszawa 2000.

¹⁴ Wspomnijmy pojawiające się cyklicznie, również przed rozpoczęciem roku szkolnego 2002/2003, dyskusje prasowe i wypowiedzi działaczy oświatowych, m.in.: *Afera w Olsztynie. Podręcznikowe prowizje*, „Gazeta Wyborcza” nr 206, 4 września 2002. Jest to pojedynczy przykład publikacji o skandalicznej atmosferze towarzyszącej „wyborowi” podręczników przez nauczycieli i „zachętach” czynionych przez wydawców. Problem ten, leżący poza zasadniczym wątkiem rozważań, jest jednak na tyle bulwersujący, że trudno pominąć go milczeniem. Poza dobrem ucznia, któremu należą się dobre podręczniki, jest to pula do wzięcia licząca miliony złotych.

nie” przedmiotu **edukacja europejska** (pomińmy jednak dalsze rozważania nad zakresem pojęciowym tych terminów).

Analizując cele **edukacyjne edukacji** europejskiej w liceum zauważamy, że ich osiągnięcie uzależniono od poznania przez uczniów dziejów integracji europejskiej (wątek historyczny), jej minionych i współczesnych uwarunkowań geopolitycznych (wątek historyczny i politologiczny) oraz – co szczególnie ważne z polskiego punktu widzenia – skutki pozostawiania Polski poza zachodnioeuropejskim nurtem integracyjnym, zabiegów o przyjęcie naszego kraju do Unii Europejskiej, a w perspektywie – wejścia do niej (zagadnienia historyczne, politologiczne, prawne, społeczne, kulturalne itp.)¹⁵. Wydaje się, że szczególnie głębokiego zrozumienia wymaga problem widzenia istoty tożsamości i suwerenności polskiej w ich nierozłącznym związku z istotą wspólnotowości UE. Jest to problem o tyle ważny, co zarazem delikatny, gdyż bliski jest zagadnieniom bieżącej polityki i stanowi jej nośny propagandowo i wychowawczo aspekt.

W celu realizacji powyższych założeń, szkoły obarczone zostały kilkoma dość ogólnie sformułowanymi zadaniami:

1. Ułatwienie rozumienia Unii Europejskiej we wszystkich jej wymiarach.
2. Stopniowe przygotowanie ucznia do samodzielności w zdobywaniu informacji na temat Unii Europejskiej.
3. Wskazywanie konkretnych form i możliwości współpracy młodzieżowej oraz uczestnictwa w życiu publicznym Unii Europejskiej w okresie przedakcesyjnym i pełnego członkostwa¹⁶.

Zadanie pierwsze, pozornie najprostsze, stawia jednak przed szkołą, a ściślej przed nauczycielami, najbardziej skomplikowane problemy. Musimy wszakże zdawać sobie sprawę z zasadniczych różnic, które dzieliły wiele dziedzin życia w Polsce i w krajach UE: od politycznych, przez społeczne i gospodarcze, po techniczne. Z wieloma problemami borykać się też będziemy podczas przełamywania naszych codziennych stereotypów zupełnie nieprzyzystających do tradycji i obowiązujących w UE regulacji prawnych. Wydaje

¹⁵ 1. Poznanie założeń, celów i historii Unii Europejskiej. 2. Umiejętność postrzegania integracji europejskiej w kontekście przemian geopolitycznych współczesnego świata oraz szans rozwojowych Polski. 3. Umiejętność rozróżniania między podstawami tożsamości i suwerenności polskiej oraz podstawami wspólnotowymi Unii Europejskiej. 4. Rozumienie kontekstu europejskiego aktualnych wydarzeń społecznych, kulturalnych, gospodarczych i politycznych w Polsce i Europie. Por.: *Podstawa programowa dla liceum. Edukacja europejska*, <http://www.men.waw.pl/oswiata/biezace/ar-2001-2/dok-ref/ref-gimn/podstl.htm> z dn. 02-08-22.

¹⁶ *Ibidem*.

się jednak, że jest w tym także pewien aspekt optymistyczny. Młodzież licealna i gimnazjalna jest stosunkowo dobrze przygotowana do samodzielnego poszukiwania informacji o integrującej się Europie. Należy mieć nadzieję, że szkoła potrafi pobudzić jej zainteresowanie tą problematyką.

Pewne obawy budzi katalog zakładanych osiągnięć:

1. Znajomość historii, głównych instytucji, zasad procesu decyzyjnego oraz podstaw prawa pierwotnego i wtórnego Unii Europejskiej.
2. Umiejętność samodzielnego gromadzenia, analizowania i interpretowania informacji na temat Unii Europejskiej dla poszerzenia własnej wiedzy lub przygotowywania możliwych projektów współpracy.
3. Znajomość mechanizmów współpracy i umiejętność tworzenia odpowiednich projektów umożliwiających tę współpracę¹⁷.

Z jednej strony zakładane osiągnięcia są sformułowane dość enigmatycznie, z drugiej zaś sprowadzają się do umiejętności opracowywania projektów współpracy – nie precyzując jednak z kim, w jakim celu itp. Wydaje się, że przed szkołą, a szerzej także przed władzami państwowymi, administracyjnymi i samorządowymi, stoją w tym zakresie zadania przewartościowania i zreformowania struktur organizacyjnych, a przede wszystkim tego, co dość ogólnie można by nazwać filozofią funkcjonowania. Odejścia od odziedziczonego po minionych okresach stylu urzędowania, na rzecz spełniania służebnej roli wobec interesantów – obywateli nie tylko własnego państwa, ale także całej Unii. Podstawowe wolności obowiązujące w UE: wolność przepływu osób, pracy, towarów i kapitału nie do końca są rozumiane jako spójny, ściśle ze sobą związany system naczyń połączonych. Wolności te niebawem staną się także naszym udziałem.

Pozostaje wreszcie kwestia treści nauczania¹⁸. Ich układ i zakres jest nastawiony na przekazanie uczniom sporej dawki wiedzy o historii oraz

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Ibidem*. Są to: 1. Historia idei i procesu integracji europejskiej (od starożytności do współczesności). 2. Europa wartości, duchowy wymiar Europy. 3. Przestrzeń europejska – czynniki integrujące i dezintegrujące. 4. Polska i Polacy w budowaniu Europy. 5. Organizacje europejskie i miejsce Polski w tych organizacjach. 6. Unia Europejska – cele i zasady funkcjonowania, główne organy, polityki wspólnotowe. 7. Negocjacje Polski z Unią Europejską. 8. Prawo europejskie i jego konsekwencje dla Polski i Polaków. 9. Jednolity europejski rynek pracy, wspólna waluta europejska. 10. Europejskie problemy społeczne i ekonomiczne – sposoby ich rozwiązywania. 11. Bezpieczeństwo europejskie w wymiarze międzynarodowym i wewnętrznym. 12. Polityka regionalna Unii Europejskiej, współpraca samorządów, euroregiony. 13. Współpraca edukacyjna w Europie. 14. Polska i jej sąsiedzi. 15. Polska w regionie Europy Środkowej i Bałtyku. 16. Polska a Europa Wschodnia. 17. Obywatelstwo europejskie, obywatelski wymiar procesu integracji europejskiej. 18. Europa w świecie, procesy globalizacji a integracji.

współczesnym kształcie integracji europejskiej i miejscu zajmowanego w niej przez Polskę. Jest to rozwiązanie dość konserwatywne, będące powieleniem, inną wersją zagadnień z zakresu historii – od starożytnej do najnowszej, czy wręcz współczesnej, co by ten termin nie znaczył. Proporcjonalnie zbyt mało uwagi twórcy podstawy programowej poświęcili zagadnieniom, które powinny przybliżyć uczniom istotę procesu integracji europejskiej, jej praktyczny, „obywatelski” wymiar. Integracja to nie tylko historia i współczesne struktury instytucji wspólnotowych, ale przede wszystkim coraz to nowe możliwości otwierające się przed obywatelami UE. Umiejętność przekonywującego ukazania przenikania się płaszczyzny wspólnotowej i zachowujących specyficzny charakter odrębnych wartości narodowych i państwowych jawi się jako ambitne zadanie stojące przed nauczycielami i uczniami.

Problematyka integracji europejskiej w programie nauczania w liceach w dużej mierze wiąże się z edukacją historyczną i obywatelską¹⁹. Uwaga ta dotyczy zwłaszcza historii najnowszej, ale także – zwłaszcza w kontekście tzw. **wspólnych europejskich korzeni** oraz miejsca Polski w Europie – wcześniejszych epok historycznych. Zawiera się w tym wyraźna wskazówka dla nauczycieli historii, by eksponowali stosowne wątki nawiązujące do szeroko rozumianej edukacji europejskiej. Podobne uwagi odnoszą się do realizacji programu **wiedzy o społeczeństwie**. Zasygnalizujemy w tym miejscu możliwość i celowość prezentacji wielu problemów związanych z tym przedmiotem na tle analogicznych zagadnień w krajach unijnych, istniejących podobieństw i różnic, dróg dochodzenia do wspólnych ustaleń, sensu – że użyjemy tego określenia – **wspólnotowości w różnorodności**.

Jako logiczna konsekwencja tego stanu rzeczy jawi się więc konieczność, a co najmniej potrzeba rozważenia celowości dalszej integracji nauczania przedmiotów związanych z integracją europejską. Służyć to powinno lepszemu wykorzystaniu czasu nauki, uatrakcyjnieniu zająć, a przede wszystkim zogniskowaniu rozproszonych wysiłków nauczycieli różnych przedmiotów. Poza tym należałoby przeanalizować potrzebę powtarzania w szkołach ponadgimnazjalnych wielu zagadnień prezentowanych w ramach ścieżki **edukacja europejska** w gimnazjum. Nie uniknęli tego twórcy podstawy

¹⁹ Dodajmy, że w planach Rady ds. Edukacji Europejskiej jest zamiar przygotowania ścieżki edukacji europejskiej dla szkolnictwa zawodowego, a także doskonalenie studiów europejskich (specjalizacji i studiów podyplomowych) w szkołach wyższych. Szerzej: *Pierwsze posiedzenie Rady do spraw Edukacji Europejskiej*, http://www.men.waw.pl/oswiata/istatne/pos_rad.htm.

programowej kształcenia ogólnokształcącego. Celowe jest też przygotowanie podręcznika uwzględniającego potrzeby młodzieży licealnej. Ogromna liczba różnej wartości materiałów informacyjnych o integracji europejskiej, a także dostępne podręczniki i opracowania szczegółowe nie ułatwiają bowiem nauczania i uczenia się – przyswajania interesujących nas problemów.